

Група 01. Всесвітня історія. Урок 47. Кризи комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи. Ладиченко 11 клас с. 66-69.

Кризи комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи

1. Наростання внутрішньої нестабільності в 1950-1970-х рр. У 1950— 1960-х рр. в деяких країнах Східної Європи почала наростати нестабільність, зумовлена кількома причинами:

- по-перше, смерть Сталіна і початок «відлиги» в СРСР призвели до лібералізації політичного курсу керівництва країн регіону;
- по-друге, індустріалізація за радянським зразком не скрізь привела до покращання матеріального становища населення, а іноді навіть його погіршила;
- по-третє, економічні реформи у 1950-ті рр. практично зводилися нанівець догматичним втручанням вищого партійного керівництва;
- по-четверте, важливим дестабілізуючим чинником стала пропагандистська діяльність Заходу.

Найяскравішими проявами невдоволення були події в Угорщині та Чехословаччині.

2. Антикомуністичні виступи.

А) Угорська революція 1956 р.

В Угорщині за правління М. Ракоші репресії досягли найбільшого розмаху. Проводились показові судові процеси. Перший з них відбувся у вересні 1949 р. проти міністра закордонних справ Л. Райка та шести його співробітників. Проти них висунули звинувачення в державних злочинах: зв'язок з американськими і югославськими спецслужбами і державна зрада. Засуджені «зізналися» у скоєнні злочину, всі семеро були страчені. Також ув'язнений був і майбутній керівник УПТ Я. Кадар.

Після смерті Сталіна позиції угорського диктатора похитнулися. Він більше не користувався підтримкою СРСР. Населення вимагало негайно реабілітувати безвинно засуджених і страчених політичних і громадських діячів. У середині липня 1956 р. пленум ЦК УПТ нарешті відправив М. Ракоші у відставку, але на місце генерального секретаря було призначено одного з найближчих прихильників Ракоші Е. Гере.

Перепоховання 6 жовтня 1956 р. жертв репресій - Ласло Райка та інших - перетворилося на 200-тисячну маніфестацію. Проте поступово мітинги почали втрачати мирний характер: завдяки відкритому кордону із Австрією до протестувальників долучилися озброєні угорські емігранти. Народний гнів було спрямовано проти співробітників органів державної безпеки і членів партії, яких почали фізично знищувати. У Будапешті спалахнули справжні бої.

Прагнучи виправити становище, уряд СРСР сприяв приходу до влади в Угорщині відомого опонента політики М. Ракоші Імре Надя. Він став головою уряду Угорщини. Гере було усунуто з посади першого секретаря УПТ й замінено недавно реабілітованим Я. Кадаром. Проте дії Надя виявилися непередбачуваними для керівництва СРСР. Він сформував коаліційний уряд, що проголосив нейтралітет

Угорщині і вихід її з Варшавського договору, висловив намір припинити орієнтацію на СРСР і розпочати великомасштабне економічне співробітництво із західними країнами. Замість комуністичних адміністрацій створювалися нові органи влади - ради. Органи правопорядку і держбезпеки, а також УПТ розпускалися. Оголошувалася амністія для політичних в'язнів.

В обставинах, що склалися, було утворено альтернативний Тимчасовий революційний робітничо-селянський уряд для «розгрому контрреволюції та відродження соціалізму у країні» на чолі з Я. Кадаром. На його прохання у Москві остаточно було прийнято рішення про військове вирішення проблеми. Замість УПТ створювалася нова партія - Угорська соціалістична робітнича партія (УСРП).

• Янош Кадар

• Танки на вулицях Будапешта

На світанку 4 листопада радянські війська за наказом маршала Конєва розпочали військову операцію з придушення повстання. Їм допомагали озброєні загони робітників. Унаслідок бойових дій у листопаді 1956 - січні 1957 р. тільки в Будапешті загинуло 1188 мешканців, ще 200 - в інших містах країни. Серед радянських військ утрати складали 720 вояків загиблими і такими, що пропали безвісти. Через три дні радянські та угорські урядові війська встановили контроль над Будапештом. Імре Надя було заарештовано і після закритого судового процесу страчено.

Після подій в Угорщині у країнах Східної Європи відбулася лібералізація у сфері культури, ідеології, освіти, поширювалися контакти із західними країнами.

Б) «Празька весна» 1968 р.

Наприкінці 1960-х рр. темпи економічного розвитку країни значно знизилися. Почастішали випадки корупції та зловживання владою, обростала привілеями партійна й державна бюрократія. Суспільство не сприймало авторитарного стилю керівництва А. Новотного. У 1968 р. його було усунуто з усіх посад. Замість нього лідером партії обрали словака Александра Дубчека, а президентом - Людвіка Свободу. Проти обох цих кандидатур у Москві спочатку не заперечували. Однак нове керівництво Чехословаччини стало на шлях реформування системи. Вони розпочали будувати «соціалізм із людським обличчям». Пропонувалося скоротити державний апарат, реформувати господарчий механізм і відокремити його від політичних і державних органів.

Велику роль у пропаганді цих ідей відігравали засоби масової інформації, які діяли відносно вільно. Лібералізація в суспільному житті проявлялась у виникненні нових політичних організацій, активізації демократичних партій, які звільнилися від жорсткого контролю КПЧ.

Керівництво сусідніх соціалістичних країн (Польщі, Болгарії та НДР) ставилось до подій у Чехословаччині негативно. Тривогу в них викликали деякі ініціативи А. Дубчека, зокрема скасування цензури друку, дозвіл на створення ряду нових політичних клубів і здійснення більш незалежного зовнішнього курсу. Всіх турбувала перспектива повторення угорських подій 1956 р.

18 серпня президенту Чехословаччини було відправлено спільне звернення керівників СРСР, Польщі, НДР, Болгарії та Угорщини, у якому повідомлялося про намір застосувати військові підрозділи ОВД для відсічі чехословацькій контрреволюції. Отримавши листа, Л. Свобода ствердив, що він цю акцію не вітає, але зробить усе можливе, щоб запобігти кровопролиттю.

У ніч проти 21 серпня 1968 р. війська п'яти країн Варшавського договору увійшли до Чехословаччини і зайняли найважливіші стратегічні пункти. 200-тисячна чехословацька армія, підкоряючись наказу міністра оборони, у події не втручалася.

• А. Дубчек (у центрі) з Л. Брежньєвим і М. Сусловим

27 серпня за підсумками переговорів з чехословацькою делегацією на чолі з Л. Свободою було опубліковано комюніке, в якому йшлося про досягнення домовленості щодо найскорішої нормалізації становища в ЧСР, визначено умови перебування радянських військ у країні. Війська НДР, Болгарії, Угорщини, Польщі залишили країну.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Із стенограми переговорів керівників партії і уряду СРСР із А. Дубчеком 23 серпня 1968 р.

Брежнєв. Хід подій... підтверджує, що за твоєю спиною... праві сили... Тепер знайшлися й підпільні станції і склади зброї... Ти міг цього й не знати... Ми... не окупували Чехословаччину не збираємося тримати її у «окупації», а хочемо, щоб вона була вільною... Ніякого диктату в нас немає, давай шукати разом якийсь варіант.

Дубчек. Хотілося б, щоб комуністи зрозуміли всю реальність становища, ...але боюся, що не зрозуміють, оскільки і я сам не розумію. Я вважаю, що таке збройне вторгнення було передчасним, тим більше що не були використані внутрішні збройні сили і решта органів примусу... Я... вважаю те, що сталося... найбільшою політичною помилкою, що має трагічні наслідки. З вашого боку була нереальна оцінка, (...) у цілому ми, вочевидь, діаметрально розійшлися.

Чи погоджуєтесь ви з думкою А. Дубчека? Чому?

У квітні 1969 р. замість А. Дубчека першим секретарем ЦК КПЧ обрали Густава Гусака, який згодом став і президентом країни. Під його керівництвом розпочався процес «нормалізації», змістом якого стало повернення до старих методів управління, що призвело до подальшої стагнації економіки. Здійснювалась широка чистка в КПЧ, з якої було вилучено майже 500 тис. членів. Також існувала негласна заборона на професійну діяльність представників інтелігенції - прихильників реформ.

Формуємо предметні компетентності

Хронологічну

Поставте події у хронологічній послідовності: обрання Г. Густава першим секретарем ЦК КПЧ; придушення повстання в Будапешті; введення військ Варшавського договору до Чехословаччини.

Просторову

Покажіть на карті країни, війська яких взяли участь у вторгненні до Чехословаччини з метою придушення «Празької весни».

Інформаційну

Використайте додаткові джерела і складіть історичний портрет керівника Угорської революції Імре Надя або «архітектора «Празької весни» Александра Дубчека (на вибір).

Логічну

1. Визначте причини наростання нестабільності в країнах Центрально-Східної Європи в 1950-1960-х рр.
2. Чому, на вашу думку, саме в Угорщині вибухнули революційні події 1957 р.?
3. Які наслідки мали події 1956 р. в Угорщині для країн соціалістичного табору?

Аксіологічну

Висловіть своє ставлення до програми «соціалізму з людським обличчям». Чи можливо було втілити ці ідеї в тодішніх умовах?

Громадянську

Визначте, які права людини і громадянина Чехословаччини були порушені з введенням військ Варшавського договору до цієї країни.

Дати і події

1956 р. - Угорська революція

1968 р. - «Празька весна»